

УДК 82-94 А. Хомік

Микола Держалюк,
д.і.н.
(Київ) Україна, dzhlk@ukr.net

СПОГАДИ УГОРСЬКОГО ГОНВЕДА АНТАЛА ХІДІ (АНТОНА ОСТАПОВИЧА ХОМІКА) «ТЕРНИСТІ ДОРОГИ МОГО ЖИТТЯ»

Уперше публікуються особисті враження гонведа угорської армії А. Хіді під час його перебування у складі Карпатської групи на Правобережній Україні упродовж другої половини 1941 року. Головна увага приділена описанню подій у містах — Вінниці, Кривому Розі, Дніпропетровську, де перебувала його військова частина. Розповідається про тяжкі страждання людей на окупованих територіях, про пограбування, насилля, а також про заходи по налаштуванню цивільного населення проти сталінського режиму, про жорстоке покарання військовим командуванням своїх підлеглих у разі ослаблення пильності чи допущенні вчинків, несумісних з умовами воєнного часу. Відображено співчуття рядового солдата своїм українським співплемінникам.

***Ключові слова:** Угорщина, Україна, страждання населення, пограбування, насилля над українським народом.*

Автором спогадів є **Антал Хіді (Hidi Antal)**, який брав участь у війні Угорщини проти СРСР з 28 червня по грудень 1941 р. та у березні–травні 1944 року в якості шофера тилового забезпечення угорської військової частини на фронті.

Хіді Антал народився у 1921 р. на Пряшівщині (русинський край у Східній Словаччині), помер у 2000 р. в Угорщині, у місті Бекешчаба. Антал Хіді походив з родини українських русинів. Його справжнє прізвище — Хомік Антон Остапович. Батько і мати — українські русини, уродженці Східної Словаччини, яка до 1919 року входила до складу Угорського королівства колишньої Австро-Угорської монархії.

Наприкінці 20-х років ХХ ст. родина переїхала у центральні райони Угорщини. До 14-ти річного віку він носив ім'я Антона Хоміка, а після вступу у трудове життя в Угорщині його ім'я було модифіковане (мадяризоване) на Антала Хіді, з яким він і прожив усе своє свідоме життя.

На момент вступу Угорщини у війну проти СРСР 27 червня 1941 року Антал Хіді служив в угорській армії шофером взводу зв'язку 2-го розвідувального батальйону 2-го моторизованого корпусу Карпатської групи. У той же день війська Карпатської групи перейшли угорсько-радянський кордон і вступили у Західну Україну. Упродовж 28 червня—грудня 1941 року Антал Хіді у складі цієї групи перебував на Правобережній Україні. Його фронтові дороги пролягали через Закарпатську, Станіславську (Івано-Франківську), Хмельницьку, Вінницьку, Дніпропетровську та Запорізьку області. Після виведення у кінці грудня 1941 року Карпатської групи з фронту, його військова частина була повернута на місце попередньої дислокації на північ Угорщини (Фельвідик, райони міста Кошіце (Кашша), що тоді були у складі Угорщини, а після війни увійшли до складу Східної Словаччини) і перебувала там до початку 1944 року.

На початку 1944 р. ця частина була включена до складу 1-ї угорської армії і виведена на оборону Карпат проти 1-го Українського фронту Червоної армії, що наступав у напрямку Угорщини. Упродовж березня—травня 1944 року Антал Хіді як шофер тилового забезпечення перевозив воєнні вантажі для потреб 1-ї угорської армії у Карпатському регіоні, зокрема на території Закарпатської і Станіславської (Івано-Франківської) областей. На початку травня 1944 року він дезертирував з діючої армії з Надвірнянського району до Угорщини. До кінця війни переховувався на батьківщині і більше участі у війні не брав. З визволенням Будапешта у лютому 1945 р. він перебрався до столиці і працював на відбудові зруйнованих мостів через Дунай. Після закінчення війни у Європі А. Хіді був направлений радянською військовою адміністрацією у примусовому порядку у складі робочого батальйону Угорщини на відбудову зруйнованого окупантами народного господарства СРСР. Упродовж червня 1945 — кінця 1947 рр. він, зокрема, працював у нафтовидобувній галузі у Азербайджані на Каспійському морі, а потім брав участь у будівництві промислових об'єктів на Кримському півострові.

Спогади Антала Хіді (Хоміка А. О.) були представлені українській стороні у Будапешті 9 вересня 1997 року. Вони торкаються його безпосередніх вражень про перебування у складі угорської армії на Правобережній Україні упродовж червня—грудня 1941 року. Заплановані Анталом Хіді дві інші частини спогадів, зокрема про 1944 та 1945–1948 роки йому не вдалося підготувати через похилий вік і поганий стан здоров'я.

Спогади Антала Хіди були передані з правом і надією на їхнє опублікування в Україні з вказуванням його справжнього прізвища, ім'я та по батькові — Хоміка Антона Остаповича, оскільки він упродовж свого життя на чужині усвідомлював себе українцем. «Я пишаюся своїм ім'ям Антона Хоміка, яке я носив до 14-ти річного віку», — підкреслював він 9 вересня 1997 року у письмовій формі, передаючи ці спогади українській стороні.

Участь угорської армії у німецько-радянській війні ґрунтовно висвітлена у роботі Адоні Ференца угорською (1954 р.) та німецькою (1971 р.) мовами видання¹.

ТЕРНИСТІ ДОРОГИ МОГО ЖИТТЯ

«Я нікому не хотів розповідати про свій життєвий шлях, але тепер не можу далі зволікати через свій поважний вік (75 років), поганий стан здоров'я та щоденні спогади про ті події і людей, які не давали мені ніколи спокою. Тепер же розповім про нього все-таки усім.

Я хотів би написати дві частини спогадів: враження про війну 1941–1945 рр. в Україні та про перебування упродовж травня 1945 — вересня 1948 рр. на азербайджанському Каспії та в українському Криму на маленьких примусових роботах.

Мої враження були достатніми для висновків, що у роки світової війни український народ, народи українського Криму постраждали найбільше, але це належним чином до сих пір не визнається. Я хочу своїми спогадами підтвердити це і продемонструвати до цих народів свою дружбу і повагу.

Не буду сердитися, якщо мої спогади через мою нікчемну роль у тих подіях не складуть цінності і не будуть надруковані. Я й не хочу їх друкувати під своїм справжнім прізвищем — Антона Хоміка, з яким я народився і носив його до 14-ти років, яким я горджуся й понині. Для цього у мене є підстави. Мій батько та мати — українські русини, обоє із східних країв Словаччини, що до Першої світової війни входила до Угорського королівства. Після переїзду через тяжкі умови життя до центральної Угорщини у моїй свідомості, пам'яті з дитинства назавжди залишилися постійні вуличні образи, приниження й кривди з боку угорських дітей, моїх ровесників через моє українське походження. Мене за це часто били, обзивали, обкидали камінцями, поки не втікав на двір нашого будинку. Моїми одвічними вуличними прізвиськами були “бовдур”, “тупиця” і “московіт”. У школі мене завжди садили на останню лавку, доручали всю брудну роботу. Так і в дорослому віці був на

---

¹ Adonyi-Naredy Franz. Ungarns Armee im zweiten Weltkrieg. Die Wehrmacht im Kampf. Band 47. — Neckargemung: Kurt Vowinkel Verlag, 1971. — 290 p.

підсобних і чорнових роботах, першим був серед тих, кого звільняли. Але я добре старався і до війни вивчився на спеціаліста широкого профілю у сфері будівництва та на водія автомашини. У наступному, особливо у роки війни, це мені особливо пригодилося.

Війна 1941 року. В якості запасного шофера 5-ти тонного вантажного автомобіля «Рабосупер» (угорського виробництва) у складі 2-го батальйону, 2-го мотострілкового корпусу, що дислокувався в районах міста Кошша (Кошіце), я став учасником війни Угорщини проти СРСР. 28 червня 1941 р. наша частина перетнула угорсько-український кордон в районі Верецького перевалу в Карпатах, через місто Рахів і Татарський перевал вступила в Україну, де перебувала з 28 червня по грудень 1941 р. Для більшості солдатів нашої частини ця війна була не зрозумілою. Про це часто говорили, не скриваючись, і офіцери. А окремі з них її навіть засуджували.

У Рахові ми отримали вантаж із продовольством для батальйону. Поки завантажилися, відстали від своєї частини. Доганяти по бездоріжжю, хвилястій, лісній і горбистій місцевості, часто по багнюці було дуже складно. Часто застрягали, тягнули машину при допомозі коней, місцевих жителів, впрягаючись у зимові ланцюги, що малися в машині, а коли вони порвалися на частини, ми їх в тих краях і викинули. Кабіна автомашини була й нашим постійним ліжком для снання. У кабіні було три місця: для командира взводу та запасного водія. Останній сідав за кермо лише на добрих і рівних дорогах. Через кілька днів водій зазнав тяжкої травми руки і його місце закріпилося за мною.

Перші враження після кількох тижнів просування вглибину України були ніякими. Знаємо, що угорська армія вдерлася в Україну без оголошення війни. Мети війни не розуміли багато солдатів, офіцери також часто відверто висловлювали своє невдоволення цим походом.

Слідів бойових дій, збройного опору в районах нашого руху в напрямі від Рахова до Кам'янця-Подільського, Вінниці ніде не було, не враховуючи дрібних сутичок з окремими групами радянських солдатів, що залишилися у глибокому тилу. Прикордонні радянські частини втекли, радянської армії ніде не було. Цивільне населення України сприймало нас стримано і з переляком.

Лише у селі Герца біля Кам'янця-Подільського ми вперше наштовхнулися на сліди бойових дій. Місцеве населення села втекло, на стінах хат виднілися великі сліди від стрілянини, домашні тварини і собаки валялися перестріляні по всьому селу. Всі ознаки і сліди стрільби говорили, що це село німецькі солдати знищили і пограбували. Біля крайньої хати села, де була криниця, я зупинився, мовлячи про себе: «Я смертельно стомлений і звідси не поїду, поки не перепочину». Коли ми розташу-

валися на подвір'ї хати і приготувалися до обіду, з будинку вийшла жінка у довгому одязі на руках з кільками місячною дитиною, замотаною у спідницю, а за нею вибігло ще 4 чи 5 маленьких діточок. Виглядала вона досить спокійною. Руками показала, щоб йшли до хати. Ми втрюх зайшли, сіли за стіл у куті хати, розклали їжу і почали їсти. Продовжували спостерігати за хатою і жінкою. На печі я побачив ще 4–5 дітей віком до 5 років, які лежали на животах і невпинно дивилися у наш бік. А з кухонної кімнатки виглядало ще, мабуть, 4 дітей такого ж віку. Усі вони з великими очима не зводили з нас поглядів. Ми зрозуміли, що усі вони голодні. Я запитав жінку, що це усі її діти? Відповідь її була дуже знервованою: “Із села нікого не залишилося, врятувалися тільки оці діти, вони сироти!”.

Одна жінка і майже 15 маленьких дітей кинуті наодинці з напівпорожньою банкою огірків. Такого забути неможливо. Який там обід, відпочинок. Залишив у хаті консерви, хліб і в дорогу. Швиденько зібралися і їдемо, наздоганяємо батальйон. Без зупинки прибули в розташування частини у селі біля самого Кам'янця-Подільського. Як тільки зняв чоботи, щоб відпочипи, мені передали наказ польового сержанта, щоб через півгодини автомашину було помито, а далі на мене чекало покарання — 2-х годинне зв'язування. За що не сказали, але й так було ясно, за те, що поспівчував сиротам, віддав їжу. Хтось із моїх двох однополчан по автомашині доніс начальству про це. Я з горя, без передишки випив приховану у ящику з інструментами ледь не всю пляшку горілки й заснув на місці. Вночі проснувся від холоду, замерз. Ніхто мені не допоміг: на другий день мене на дві години зв'язали у колобкоподібній позі, покарання було болючим.

Далі, у кінці липня 1941 р. наш маршрут на Вінницю. Як тільки дістався до батальйону, що відпочивав у місті, зупинився, замаскував автомашину серед дерев, і відпочинок. На центральній вулиці міста солдатська метушня. Усі кудись щось волочуть на спинах, на плечах, у руках мішки, коробки, пакети, навіть у ряднах клумаки. На моє запитання шоферу, авто якого стояло перед моїм, що це за велика біганина, почув відповідь: це дозвіл на вільне 24-годинне пограбування магазинів і складів міста. Я спочатку не міг зрозуміти, сприйняти цього. Мої однополчани теж зникли і поверталися переважно з харчами, напоями, куривом і промисловими товарами. Серед них був і мій співвітчизник, заможній солдат-селянин, у якого в Угорщині у власності було 300 кадастрових хольдів землі [майже 180 га землі. — *Авт.*]. Він притягнув ящик ланцюгів. Я здивовано запитав, а це для чого тобі. Для чого-чого, щоб прив'язувати биків як повернуся додому, — почув у відповідь. Психоз наживи оволодів усіма, у тому числі й мною. Я пішов у ближчий магазин

одежі, взяв собі 6 сорочок, 6 штук нижньої білизни, щоб перебиратися. А у продовольчому магазині взяв ящик спирту і ящик горілки. Для чого, ще не знав, потім з'ясується, що вони двічі врятували мене від смерті. Зробив останній похід, щоб привезти якусь пам'ятку додому. Дістався до магазину музикальних інструментів. Всюди на полу розкидані побиті платівки, для використання уже не годилися. Хтось мені підказав, щоб я пішов на сусідню вулицю, там є подібний магазин, може там ще щось можна знайти. Я пішов і мав удачу. Але під час розбирання грамофонів, патефонів, платівок в магазині угорців застукав один угорський полковник. Крику, ударів об двері, матюків було чути на весь квартал. Полковник лупцював усіх, кого діставав, бив, куди попало, горлаючи: "Ви — банда злодюг! Геть усі звідси! Оце так угорська культура! Оце тобі культурний угорський солдат, щоб бити, ламати, грабувати". Я схопив під пахву балалайку і втік з магазину. Балалайка була єдиним предметом, що я привіз додому з України, провівши майже 4 роки на її території як окупант і як військовополонений. Моє серце болить, бо через кілька років по війні балалайку у мене вкрали уже в самій Угорщині.

Тут отримав завдання, що на моїй автомашині треба буде перевозити, окрім харчів та пропагандистських матеріалів, ще й обладнання системи радіозв'язку для діючих бойових підрозділів на передовій. Тепер уже, завантажуючи великі партії харчів, пропагандистської продукції та техніку, мені не можна було відставати від батальйону, що постійно траплялося до цього. Я постійно мав справлятися і слідувати за батальйоном, не відставати. Допомогало те, що на той час я уже добре навчився орієнтуватися на дорогах. На щастя, ще й радянську карту України я роздобув, завдяки якій дуже вміло й швидко орієнтувався на маршрутах.

Далі їдемо на Кривий Ріг. Зупинилися в одному з його передмість. Перебування в районах Кривого Рогу для нас, угорських солдатів, запам'яталося налагодженням трудової дисципліни, відновленням мирного життя. У той же час ми побачили наспіх створене біля парку огорожене колючим проводом місце, де було зібрано багато єврейських жінок і дітей. Це місце ретельно охоронялося німецьким караулом. Під час прогулянки біля парку я підійшов до воріт огорожі і почав цікавитися у німецької охорони, що це і для чого, розмова переросла у суперечку. Їхня увага відволіклася на мене, чим скористалося кілька жінок, які втекли через огорожу у віддаленому кінці. Але все скінчилося миттєво, бо з'явився німецький патруль і заставив мене йти геть, погрожуючи зброєю.

В інший час прогулянки по передмістю я почув в одній з багатоповерхівок жіночий крик і просьбу допомогти. Я забіг в будинок і бачу, що двері до однієї з квартир відкриті, у прихожій по центру стоїть великий стіл, на ньому лежить жінка і, звиваючись, кричить, а на неї прагне

забратися уже без штанів угорський сержант інтендантської служби. Поруч валявся його пістолет і інші приналежності. Я застав його на гарячому і крикнув, щоб припинив це, бо буду стріляти із свого пістолета. Він не зреагував, тоді я пальнув у стелю. Моментально пан сержант зіскочив із столу, схопив свої штани, амуніцію в обидві руки й гайнув з будинку безслідно.

Наступного дня завантажуємося технікою зв'язку та іншими матеріалами і швидко спішимо в дорогу, щоб не відстати від батальйону, що рухається у Кривий Ріг. Прибувши у розташування нашої частини, не встигли відпочити і поїсти, як надійшла команда шикуватися. Усіх угорських і німецьких солдатів, які перебували у місті, повели на центральну площу Кривого Рогу, у центрі якої на високому постаменті демонструвалося обгоріле голе чоловіче тіло. До ніг була прив'язана німецька «паяльна лампа», а над головою велика дошка з надписами німецькою, російською та угорською мовами: “Так розправляються українці з російськими комуністами!”. Це місце довго демонструвалося для цивільного населення, для німецьких і угорських солдатів, підбурюючи усіх проти більшовизму.

Під час поїздки у напрямку Запоріжжя я збився з дороги. Хтось (“ворожа акція”) поміняв місцями дорожні знаки і ми повернули у протилежний від потрібного маршруту напрям. Зупинилися перед містом, здається його назва “Первомайськ”. У нього не в’їжджали, воно палало у вогні. Я з того часу не бачив такої масової пожежі у місті. Розібравшись з дорогою, ми розвернулися і поїхали в правильному напрямі до Запоріжжя.

Наступний приклад показав, що межі між життям і смертю майже немає. Якщо мені не зраджує пам'ять, то цей випадок стався упродовж 20–23 серпня 1941 року у селі Новопокровка. Після приїзду у розташування нашої частини, мою автомашину направили до центру села на головну вулицю, де в одній із хат розташовувався штаб. Там зупинилися й інші автомашини. Як тільки ми полягали спати з водіями однополчанами у довгому бараку та будинках, що розташовувалися поруч, як почулися незвичні голосні викрики. Четверо угорських солдатів гнали перед собою як тварину побитого із зв'язаними за спиною руками російського офіцера. На його закривавленій одежі виднілися не зняті офіцерські знаки, а на штанах — лампаси. Його завели у льох, зв'язали руки й ноги, замкнули вхідні двері ланцюгом з охопленням варцаби, так, щоб їх не можна було відкрити зсередини і втекти. Старший лейтенант Варконі, який був начальником тилового забезпечення батальйону, організував охорону і допити російського офіцера.

Я в цей час спілкувався з хазяйкою будинку, де ми зупинилися, милися й прали білизну. Ця сім'я була українською. Жінка розповіла, що

у селі чи не дві третини населення складали німці, або як ми кажемо — шваби, які ще з часів царської імперії переселилися сюди. Це я наголошую тому, що як сказали українці, радянського офіцера видали угорським офіцерам сільські шваби, з великими наклепами на нього.

Вечоріло, коли до моєї автомашини прибув сержант Гашпар Пьоте, офіційний посильний штабу батальйону (виконавець власноруч розроблених способів катувань під час допитів) і скомандував, щоб після відпочинку звечора у цю ніч я у парі з іншим гонведом забезпечив охорону місця розташування батальйону (двору, будинків). Я нестиму відповідальність за охорону військовополоненого, щоб не втік. Знаючи норов штабного пана, я не міг не погодитися з його наказом, хоча було відомо те, що на шоферів автомашин не могли поширюватися такі накази. Водій мав везти автомашиною військовий вантаж після належного відпочинку, тим більше, на передову.

Перші серйозні бойові дії між угорськими та радянськими військами розгорілися тільки у серпні 1941 року під Запоріжжям, на правому березі Дніпра і на підступах до Запорізької гідроелектростанції. Як на мене, угорські війська саме там, в районах Запоріжжя, зазнали великої поразки. І саме через втрату боєздатності моторизований корпус не переправлявся на лівий берег Дніпра. А у грудні 1941 року весь його склад, що залишився після втрат, було повернуто в Угорщину. Але в той момент ми з колегами тішилися, що бої тривають далеко від нас, на відстані не меншій, ніж 10 кілометрів.

Я не зміг добре спати, бо мучили нелюдські події. Дуже добре було чути із напрямку Запоріжжя гуркіт боїв. Серед ночі заступив на охорону. Пан сержант надів мені на плече карабін, дав кишенькового ліхтаря, наголосив, щоб все це я повернув йому після зміни. До ранку ми разом з колегою забезпечували охорону подвір'я та прилеглих будинків, регулярно змінюючись, по черзі пішки оглядали охоронну територію.

Проходячи вулицею під час несення охорони, через заграбовані вікна льоху до мене доносився стогін. Я підійшов до віконця льоху і засвітив ліхтарем униз. Я побачив на землі лежачого на боку у зв'язаному стані полоненого офіцера. Запитав, хто він і чого його заарештували. У відповідь почув матюки [...], серед яких найм'якшою була фраза: “Ты также фриц!”. Це мене так образило і я миттєво пішов геть, до колеги по охороні. Світало. Ще ввечері я говорив з хазяйкою хати про те, що дасть чашку коров'ячого молока. Запропонував колезі собі попросити молока й принести його мені. Той погодився і пішов до неї. А я цим скористався, відчинив двері льоху, зайшов вниз, до полоненого, дав йому води і спробував послабити вузли з вірьовки на руках і ногах. Зробити цього не вдалося, бо вони були зав'язані намертво, їх не розв'язати. Тоді я

витагнув багнета і почав їх розтягувати. Досвіду не було, тому це робилося повільно. Нарешті вдалося витягнути з вузлів руки й ноги полоненого. Вузли так в'їлися у його руки й ноги, що він ними не міг поворухнути. Я їх полив водою, потім масажував їх до тих пір своїми руками, поки він не зміг стати на ноги. Я заставив його йти сходами вгору, на свіже повітря. Пройшли довгі десятиліття, але я так і не можу собі пояснити, що спонукало мене до такого вчинку, який я тоді зробив з полоненим. Я так думаю, що відповіді на такі вчинки належать до "підсвідомої сфери". А тим часом на дворі розвиднилося. Я вже чув окремі голоси. Полонений спирався на моє плече. Я відійшов від нього. Все ж вигляд у нього був такий, що було б дивно, щоб він зміг втекти. Але мені було все рівно. Я його відштовхнув від себе і скомандував: "Йди!", "Бігом, бігом!". Полонений пройшов через двір, переліз під тином і зник.

Настала черга здавати пост. Прийшов колега і денщик командира роти. Охорони на день не ставили, тому змінних не привели. Коли через деякий час хтось побачив відкриті двері з льоху. Зайшов туди і почав кричати, полонений утік. Переслідування не дали результату. Нас з колегою негайно заарештували. Зброю відібрали. Докази прямі: двері відчинені ззовні, вірьовки зняті. Хтось допоміг звільнитися. Підозра впала на нас. Командир роти зв'язався з командиром батальйону по радіо і доповів про цей факт. Той перебував у Запоріжжі на передовій, повідомив командира дивізії. На щастя, зв'язкові, які знали мене, повідомили вище керівництво, що стався побіг військовополоненого, без вказування з чієї вини. Про це пізніше вони мені самі й розповіли. Інакше, я б точно не писав би ці спогади. Наказ з дивізії прийшов наступний: зловити біглого, заарештувати того, хто допоміг йому втекти, командира охорони тієї ночі також заарештувати, допитати, зробити очну ставку і в разі підтвердження вини усіх трьох розстріляти.

Біглого офіцера шукали по селу та в його околицях. Тим часом у приміщенні з великою залою без підлоги підготувалися до розслідування. Почали з моїх показань.

На моє щастя, угорські війська, які вторглися в Україну у 1941 році, не володіли на передовій території бойових дій та на окупаційній території мережею воєнних судів. Такою функцією, за традицією, наділявся командир дивізії, на території якого стався той чи інший військовий злочин. Він наділявся правом видавати наказ про розслідування воєнного злочину, виносити і виконувати вирок.

Перші ж показання трьох причетних до охорони біглого офіцера кинули всю підозру на мене. Мене зв'язали у клубкоподібну позу й кинули до того ж льоху, а біглого наказали шукати. На другий день мене, звільнивши від вузлів, на довгій мотузці вивели з льоху і привели до

великої зали слухання. Там мене підвісили на балку на таку висоту, щоб тільки пальцями ніг міг торкатися холодної землі. Температура у залі була не вищою 5–6 градусів за Цельсієм. Процедуру допиту направляв і командував під час тортур власноруч уже відомий пан Пьоте. Йому допомагало кілька солдатів, які були присутні під час всього процесу підготовки й проведення допиту.

Після того як все було готове, до зали з'явився старший лейтенант командир роти Варконі та лікар із штабу батальйону в офіцерському званні. Процес допиту тривав довго, але жоден з офіцерів не зупиняв процесу, навіть лікар мовчав.

Варконі ставив запитання у грубій формі:

“Знайомі ви з біглим? Знали, хто він і що робив? Чому випустили його з льоху? Чому допомогли йому втекти? Зізнавайтеся, легше буде”. І так далі і тому подібне.

На кожен негативну відповідь чи мовчання мене підтягували вгору, щоб ноги відривалися від землі на 1 метр, а голова навпаки опускалася до землі. Тіло повільно оберталося то вправо, то вліво. Тоді пан Пьоте почергово замашною палицею бив по тілу, а після кулаком правої руки по обличчю, по голові. Так тривало до тих пір, поки я не втрачав свідомості.

Тоді тіло швидко опускали на землю і на голу спину і голову виливали відро холодної води, принесеної з криниці, щоб швидше я приходив до тями. Після цього знову підвішували і підтягували на балці у такій позі, що мені причиняло більшу біль, ніж коли били. Кричав несамовито. Допитували десь дві години, під час яких я п'ять разів втрачав свідомість. Я весь час відмовлявся від причетності до втечі полоненого. Бурмотів, що ні в чому не допомагав і не бачив, не знаю, як це сталося. Після п'ятого разу мене зняли з балки, відв'язали і кинули на підлогу. Нестерпна біль пронизувала усе тіло: від рук аж до серця. Тоді черга мені «допомагати» настала за лікарем. Він мильною і солоною водою обмивав мені обличчя, усі рани на тілі. Як тільки підсунув відро з сумішшю ближче до мене, я його перекинув на матню його штанів. Той негайно зник і більше я його не бачив. А я отримавши по голові, в черговий раз втратив свідомість.

Коли я повернувся до свідомості, наді мною навшпиньки сидів мій найкращий побратим — Іштван Копалко, який походив із міста Кошіце. Він запитав: “Що ти хочеш передати мамі, своїм рідним?”. І тоді я зрозумів, що мене розстріляють й знову втратив свідомість. Я не відав, як мене винесли з кімнати допитів й кинули біля моєї автомашини на подвір'ї, як хазяйка двору з двома дочками занесли мене до хати і поклали на ліжко. Там я прийшов до тями, і мені про це вони розповіли зразу ж. Вранці вони винесли мене на те ж саме місце біля машини, де

викинули вчора. Дякую українській родині, яка врятувала мене. Дякую другу Копалку, який на ранок приніс справжню гарячу каву, трохи їжі та особливо багато хліба. Від санітара я отримав ін'єкцію. Трохи полегшало. Але недовго я радів передишці.

У льоху на мене чекало чергове випробування і допити. На сходи і землю в льосі насипали морської солі. Завели босими ногами по ній вниз, у льоху на мене уже чекали старший лейтенант Варконі та штабний сержант Пьоте. Варконі кивнув у бік і запитав: “Пізнаєте?”.

Я поволі подивився-подивився у бік і розгледів побиту людину. Мої очі не помилялися, це той же офіцер, хоча його ледве можна було впізнати. Його очі здригнулися й зарухалися направо-наліво. Але моя відповідь була твердою: “Ні! Я його бачу вперше!”. Тут же на мене накинувся Пьоте і почав сильно бити, я впав на живіт і завив від болю, рани від солі пекельно боліли.

Радянського офіцера, який втік з-під арешту, угорські солдати розшукували безуспішно. Його вдруге видали швабські жінки, які бачили його через дві доби серед соняшників на полі, і повідомили про це угорців.

Тоді Варконі запитав полоненого російською мовою, чи пізнає він мене. Той довго дивився і головою заперечив. Далі я смутно пам'ятаю хід допиту. Варконі запитав щось полоненого російською, німецькою та угорською мовами. На що той повівся так, начебто він глухий. Після цього полоненого поклали вниз животом на сіль, сіли на нього і почали бити по ногах і п'ятах, поки вони не залилися кров'ю.

Потім його підвели і заставили стрибати по солі. Як тільки спробував він стрибнути, так і впав з белькотанням якихось невідомих слів. Врешті катування припинилося. Офіцера залишили в льоху, а мене розпорядилися вивести наверх. Оскільки я не міг самостійно стояти і рухатися, мене треба було тягнути з льоху, а зробити це було нікому, бо багато втекли, не могли дивитися на катування. Якщо мене не підтримувати під боки з обох сторін, я впаду. Привели солдатів і вони мене перенесли в кабінку моєї автомашини і поклали на велике сидіння, яке заміняло ліжко. Знову прибігли мій побратим Копалко та українські жінки надати допомогу.

Після обіду з'явився командир роти. Зібрали весь особовий склад роти. Він зачитав змінений вирок — розстріл обох гонведів (мене та старшого на варті) замінити на помилування, а офіцера розстріляти. Після цього він взяв мене за руки і пішов з сумом, я його більше ніколи й не бачив. Я не знаю, чому пом'якшили каральний вирок. На заміну двох вироків вплинуло й невдоволення офіцерів та солдатського складу батальйону. Вони вважали смертні вирoki для нас несправедливими, а допити

з катуванням — нелюдськими. Нас помилували. Мене вирішили залишити шофером, бо, думаю, не було іншого шофера. Проте розстрільний вирок полоненому українсько-радянському офіцерові залишили в силі.

Пізно після обіду радянського офіцера вивели з льоху і повели на край села, в ярах зупинилися. Дали лопату в руки, щоб вирив яму. Почав, але не зміг працювати, впав. Тоді яму докопали угорські солдати, які у складі 8–10 осіб були присутні. Вони його з карабінів і розстріляли та зарили могилу. Перед смертю він викрикував слова: “Сталін! Сталін! Я вмираю за Україну!”.

Поступово я відновився із здоров'ям. Переїхали до Дніпропетровська, де я два місяці жив на вул. Олександрівській, де розташовувався наш батальйон. Я допомагав, і мені допомагали українські люди. Дуже добрі склалися відносини з місцевими людьми. Особливо подобалися малі дітки, таких гарних малюків я ніколи в житті й не бачив. Упродовж вересня-жовтня 1941 року я працював водієм і весь час возив із колгоспів продовольство, гусей, качок, картоплю і інше на потреби армії і міста. У листопаді, коли стало холодно, нас розмістили у хаті священика у селі Барвенкове. У селі ми працювали, а ввечері у кутку хати, де стояла велика ікона, ми молилися. Згодом ми переїхали у м. Дніпропетровськ, а нас тут замінили німецькі солдати.

Говорячи про моє перебування у Дніпропетровську, я не можу забути й того, як після ремонту 16-ти вантажних автомашин у ремонтному цеху на місці колишнього цегляного заводу, за наказом угорських офіцерів ми, угорські солдати, завантажували зібрані музейні, археологічні цінності, ювелірні вироби, церковне начиння, мідні, срібні ікони, золото, а також килими і багато іншого.

Після того як спакувалися, надійшов наказ, щоб виїжджати додому, в Угорщину. Офіцери однією автомашиною, а рядовий склад на інших 16-ти відремонтованих автомашинах у кінці грудня 1941 року відправилися за маршрутом: Дніпропетровськ–Кривий Ріг–Умань–Вінниця–Проскурів (Хмельницький)–Тарнополь (Тернопіль)–Львів–Станіслав (Івано-Франківськ). Звідти повантажили автомашини на залізничні платформи, а самі солдати зайняли вагони й поїхали через Пшемисль (Перемишль), Тарнов, Дуклинський перевал, Епер'єш, Кошша, Мішкольц і Північний Комаром. Після прибуття в останні дні грудня 1941 року всі автомашини розподілили між військовими частинами. Мою автомашину знову направили у м. Кошша, де для мене завершилася «подорож» по Україні.

1942–1943 роки для мене були самими мирними, бо я працював водієм у м. Кошша, у північно-східній частині Угорщини і ніщо не заважало мені, поки наша військова частина, як і весь корпус, не були

включені до складу першої угорської армії і не отримали наказ висунути в Карпати на оборону угорського кордону від наступу Червоної армії. Ми потрапили в район міст Долина–Надвірна на Станіславщині, моїм головним завданням було підвозити воєнні вантажі для потреб фронту. Часто такі рейси здійснювалися з глибини Угорщини через Карпати і на фронт. Всюди бачив, як цивільне русинське населення тікало з робочих таборів, ухилялося від виконання військової повинності, будівництва в Карпатах оборонних укріплень. Я дивився на це крізь пальці. Жодного разу не повідомляв про це угорським властям. Але згодом, не бачачи потреби у продовженні війни, сам залишив автомашину на місці бойових дій у районі Надвірної і почав тікати. Але тут же польові жандарми зловили, запідозрили у дезертирстві, почали катувати на території місцевої військової частини у Карпатах. Поки з'ясовували кінцевий пункт мого перебування, маршрутний лист моєї автомашини, мені вдалося втекти. На той час відступ із східних схилів Карпат на західні був масовим і мені вдалося серед відступаючих перебратися через Карпати — Виноградове–Мукачеве аж до Будапешта. Діставшись до Будапешта, там влаштувався на роботу. Восени 1944 року двічі нілашисти арештовували мене і кидали на фронт, але я кожен раз тікав.

Після визволення Будапешта Червоною армією я працював в якості ремонтника залізничного мосту через Дунай в районі Будапешта. У травні 1945 р. мене, як і багато тисяч інших, радянська комендатура в Угорщині мобілізувала на маленьку роботу до СРСР. Вивезли на роботу на Каспійські нафтовидобувні вишки, а потім у Крим на будівництво водоканалу та хімічного заводу в районах міст Перекоп–Ізюм. У Криму я об'їздив усі великі міста півострова. На наше запитання перед керівництвом табору, коли ми повернемося додому, відповіді були однаковими: “Скоро-скоро”, це скоро тривало майже три роки (1945–1948). Щоб полегшити свою долю, я вступив до антифашистського комітету у таборі, цим самим покращилися умови моєї праці і прискорилося повернення додому.

У часи свого перебування в Україні у 1941 та 1945–1948 рр., я не приховував свого українського походження, що робило мене дуже зручним у спілкуванні з місцевим населенням та керівництвом. Завдяки тому, що по-українськи я говорив добре, але писати забувся, а по-російськи розумів, я став цікавим для місцевих людей, сприяв спільній роботі, через мене склалося надійне і швидке розуміння з іншими угорцями. Великий обсяг робіт було виконано по відбудові зруйнованих німцями корпусів хімічного заводу у Криму в районі міст Перекоп і Ізюм, будівництву водоканалу на території Криму. Дуже з великою повагою згадую про майора, головного лікаря табору Надію Наташенку, фельдшера, молод-

шого лейтенанта ... [автор забув прізвище. — *Авт.*], начальника табору полковника Олександра Олександровича Дітощенко та його родину. Коли настав час мого від'їзду в Угорщину ми прощалися з керівництвом і медперсоналом табору із сльозами на очах. З тих часів я не мав таких щирих і добрих друзів, які були у мене там, у Криму.

Який би я був щасливий, якби міг отримати кілька рядочків звісточки про цих людей, чи живі ще і пам'ятають про мене. Я усіма ними пишаюся. Незабутніми і неповторними залишилися мої враження і про перебування у Севастополі, Бахчисараї, Джанкої, Євпаторії, Ізюмі та Сімферополі.

Усвідомлюю, що пройшло уже 50 років з тих часів, як я прибув до Угорщини, але я також усвідомлюю й те, що начебто я й ніколи не приїжджав до Угорщини!

Я почувуюся сином українського народу і на закінчення від щирого серця висловлюю вдячність пану послу та секретарю Посольства України за визнання моєї праці, викладене у вашому листі на мою адресу.

З братерським і дружнім привітом: Хіді Антал — Антон Остапович Хомік. 5 грудня 1997 року».